

Општи коментар бр. 2 (2014)

Члан 9: Приступачност

1. Увод

1. Приступачност је предуслов за самосталан живот и пуно и равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву. Без приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући информационо комуникационе технологије и системе, и друге услуге и погодности отворене за или намењене јавности, особе са инвалидитетом не би имале једнаке могућности за учешће у друштву у којем живе. Није случајност то што приступачност представља једно од начела на којима се Конвенција о правима особа са инвалидитетом заснива (члан 3 ф). Историјски, покрет особа са инвалидитетом тврдио је да је приступ физичком окружењу и јавном превозу предуслов за слободу кретања особа са инвалидитетом, гарантовану чланом 13 Универзалне декларације о људским правима и чланом 12 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. Слично томе, приступ информацијама и комуникацијама може се сматрати предусловом за слободу мишљења и изражавања за особе са инвалидитетом, гарантовану чланом 19 Универзалне декларације о људским правима и чланом 19, став 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. .

2. Чланом 25 ц Међународног пакта о грађанским и политичким правима гарантује се право сваког грађанина да има приступ, под општим условима једнакости, јавним сервисима и услугама у својој земљи. Одредбе овог члана могу послужити као основ за укључивање права на приступ у основне инструменте о људским правима.

3. Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације гарантује свакоме право на приступ било ком месту или услузи отворенима за јавност, на пример превозу, хотелима, ресторанима, кафеима, позоришним дворанама и парковима (члан 5 ф). На тај начин створен је преседан међународног јавног права којим се право на приступ сматра посебним, самосталним правом. Додуше, треба признати да су за припаднике различитих етничких група баријере приступа различитим местима и услугама отвореним за јавност биле последица предрасуда и жеље да се незаконитом применом силе ограничи приступ местима која су била физички приступачна. Са друге стране, особе са инвалидитетом суочавају се са техничким, физичким и често околишним баријерама које је створио човек- са степеницама на улазу у зграде, са одсуством лифтова у вишеспратницама или непостојањем информација у приступачним форматима. Грађено окружење увек је у вези са друштвеним и културним развојем, као и обичајима, тако да је оно увек под пуном контролом друштва. Постојеће вештачке баријере често су више проузроковане ниском свешћу и недостатком техничког знања него што су последица ичије свесне жеље за искључивањем особа са инвалидитетом из коришћења одређених објеката и услуга намењених јавности. Ради усвајања политика које ће гарантовати бољу приступачност за особе са инвалидитетом, неопходно је променити однос друштва према овим особама, борити се против њихове дискриминације и

стигматизације кроз континуиране едукације, кампање и подизање нивоа свести јавности.

4. Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације јасно су установиле право на приступ као део међународног јавног права. Приступачност би због тога требало посматрати као социјални аспект права на приступ или потврду поменутог права из перспективе инвалидитета. Конвенција о правима особа са инвалидитетом дефинише приступачност као једно од темељних начела на којима овај инструмент о људским правима почива- суштински предуслов за ефикасно и равноправно остваривање различитих грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права од стране особа са инвалидитетом. Приступачност би требало посматрати у контексту једнакости и недискриминације. Поред тога, приступачност се може посматрати и као део улагања у друштво и саставни део напора за одрживи развој.

5. Иако различити људи и различите организације имају различита схватања појма „информационо комуникациона технологија“ (ИКТ), сви признају да ИКТ представља крвни појам који обухвата било које средство, апликацију или нараву за информације и комуникације, као и њихов садржај. Оваква дефиниција обухвата широки спектар приступачних технологија попут радија, телевизије, сателита, мобилних телефона, фиксних линија, компјутера, хардвера и софтвера информационо- комуникационих мрежа. Значај ИКТ лежи у њиховој способности да отворе широк дијапазон услуга, трансформишу постојеће услуге и створе повећану потражњу за приступ информацијама и знању, нарочито за делове становништва који су се до сада суочавали са искљученошћу, попут особа са инвалидитетом. Члан 12 Међународних телекомуникационих правила (Дубаи, 2012) предвиђа право особа са инвалидитетом да приступе међународним телекомуникационим услугама, узимајући у обзир релевантне препоруке Међународне уније за телекомуникације ИТУ. Одредбе овог члана могу послужити као основа за ојачавање националних законодавстава страна уговорница.

6. У свом Општем коментару бр. 5 из 1994. године, Комитет за економска, социјална и културна права нагласио је дужност страна уговорница да спроводе Стандардна правила Уједињених нација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом. И Стандардна правила наглашавају значај приступачности физичког окружења, превоза, информација и комуникација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом. Поменути концепт је елабориран у Правилу бр. 5, којим су приступачност физичког окружења, превоза, информација и комуникација означени као области за приоритетно деловање страна уговорница. Значај приступачности апострофиран је и Општим коментаром 14 Комитета за економска, социјална и културна права из 2000. године (параграф 12). Комитет за права детета је у свом Општем коментару бр. 9 из 2006. године о правима деце са инвалидитетом нагласио чињеницу да неприступачност јавног превоза, инфраструктуре и објеката, укључујући владине зграде, трговинска здања и просторе за рекреацију, представља значајан фактор у маргинализацији и искључености ове деце и у великој мери угрожава њихов приступ сервисима, укључујући здравствену заштиту и образовање. Овај Комитет поново је нагласио значај приступачности у свом Општем коментару бр. 17 из 2013. године о праву детета на одмор, рекреативне активности, игру, забаву, културни живот и уметност (чл. 31).

7. Светски извештај о инвалидности (2011), објављен од стране Светске здравствене организације и Светске банке у склопу најширих консултација икада одржаних уз учешће стотине експерата за питања инвалидитета, наглашава да су грађено окружење, транспортни системи, информације и комуникације често неприступачни особама са инвалидитетом (Резиме Извештаја, стр. 10). Особе са инвалидитетом су

спречене у уживању неких основних права, попут права да траже посао или права на здравствену заштиту, услед непостојања приступачног превоза. У многим земљама ниво спровођења прописа о приступачности остаје низак а особама са инвалидитетом је ускраћена слобода изражавања услед неприступачних информација и комуникација. Чак и у земљама у којима постоје сервиси преводилаца на знаковни језик за глуве особе, број квалификованих тумача је често превише низак а пошто преводиоци некад морају да путују далеко да би пружили услуге глумим особама широм одређене земље, онда те услуге постају исувише скупе да би се задовољиле растуће потребе свих заинтересованих. Особе са интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетом, као и глуво- слепе особе, суочавају се са баријерама када покушавају да приступе информацијама и комуникацијама услед непостојања лако читљивих формата, алтернативних и аугментативних модалитета комуницирања. Ове особе суочавају се са баријерама и када желе да користе услуге услед предрасуда и одсуства одговарајуће обуке особља које пружа те услуге.

8. Извештај „Учинимо телевизију приступачном“ (2011) Међународне уније за телекомуникације, написан у сарадњи са Глобалном иницијативом за приступачне ИКТ, апострофира чињеницу да значајан део једне милијарде особа са инвалидитетом не може да ужива у аудио- визуелним садржајима. Ово одсуство приступачности произилази из неприступачности садржаја, информација и/ или апарата неопходних за приступање поменутиим услугама.

9. Општа информатичко- комуникациска заједница признаје приступачност од прве фазе Светског самита о информатичком друштву 2003. Овај концепт, унет и промовисан од стране покрета особа са инвалидитетом, укључен је у Декларацију начела самита у параграфу 25 који гласи: “25. Дистрибуција и јачање глобалног знања за развој може се унапредити уклањањем баријера равноправном приступу информацијама за економске, социјалне, политичке, здравствене, културне, образовне и научне активности и олакшавањем приступа информацијама у јавном домену, укључујући применом универзалног дизајна и асистивних технологија”.

10. Комитет за права особа са инвалидитетом је третирао приступачност као једно од кључних питања у сваком од десет дијалога вођених са странама уговорницама Конвенције приликом разматрања њихових иницијалних извештаја у периоду пре писања овог Општег коментара. Све закључне опсервације упућене државама садржале су и препоруке о приступачности. Непостојање одговарајућих механизма за надзор над спровођењем релевантних прописа и стандарда приступачности у пракси један је од уочених заједничких изазова у свим земљама. У неким странама уговорницама надзор је у надлежности локалних самоуправа којима су недостајали техничко знање о приступачности, људски и финансијски ресурси за обезбеђивање ефикасаног спровођења одредби Конвенције у пракси. Други заједнички изазови су били недостатак обуке и тренинга за релевантне актере и недовољна укљученост особа са инвалидитетом и њихових репрезентативних организација у процесе обезбеђивања приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама.

11. Комитет за права особа са инвалидитетом бавио се питањем приступачности и у својој јуриспруденцији по индивидуалним представкама. У случају Силвије Њусти, Петера Такача и Тамаша Фажекаша против Мађарске (представка бр. 1/2010, ставови Комитета по представи усвојени 16. априла 2013), Комитет је заузео став да све услуге намењене јавности или отворене за јавност морају бити приступачне сходно одредбама члана 9 Конвенције. Од стране уговорнице је затражено да слепим особама обезбеди приступ банкоматима. Комитет је између осталог препоручио да би страна уговорница требало да утврди «минималне стандарде приступачности банкарских услуга које пружају приватне финансијске установе за особе са

оштећењем вида и другим врстама оштећења», «да створи правни оквир са конкретним, спроводивим и временски ороченим параметрима за надзор и процену постепеног прилагођавања раније неприступачних банкарских услуга приватних финансијских установа како би те услуге постале приступачне» и да «осигура да сви нови банкомати који се стављају у погон и друге нове банкарске услуге буду потпуно приступачне особама са инвалидитетом» (параграф 10.2 а).

12. Имајући у виду наведене преседане и чињеницу да приступачност заиста представља суштински предуслов за пуно и равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву, као и за ефикасно остваривање свих људских права и основних слобода ових особа, Комитет сматра да је неопходно да усвоји Општи коментар о члану 9 Конвенције о приступачности, у складу са својим Пословником о раду и установљеном праксом тела за надзор над поштовањем људских права.

2. Нормативни садржај

13. Члан 9 Конвенције о правима особа са инвалидитетом предвиђа следеће: “ У циљу омогућавања самосталног живота и пуног учешћа особа са инвалидитетом у свим сферама живота, државе стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере да особама са инвалидитетом обезбеде приступ, равноправно са другима, физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући информационе и комуникационе технологије и системе, као и другим погодностима и услугама које су отворене односно стоје на располагању јавности, како у урбаним тако и у руралним срединама.». Важно је што су покривени сви сложени аспекти и елементи приступачности, укључујући физичко окружење, превоз, информације и комуникације, услуге и сервисе. Фокус више није на правној природи лица која је власник зграда, транспортне инфраструктуре, средстава информисања и комуницирања, услуга и сервиса. Више није важно да ли је реч о некоме из приватног или јавног сектора. Важно је да добра, производи или услуге које су намењене или су на располагању јавности буду приступачне за све, без обзира на то ком сектору њихов власник припада. Особе са инвалидитетом требало би да имају једнак приступ свим добрима, производима и услугама намењеним за јавност на начин који ће поштовати достојанство тих особа и осигурати равноправно и ефикасно коришћење. Овакав приступ проистиче из идеје забране дискриминације: Ускраћивање приступа требало би сматрати актом дискриминације, без обзира на то да ли га је починио неко из јавног или приватног сектора. Приступачност би требало обезбедити за све особе са инвалидитетом, без обзира на врсту оштећења и без прављења икаквих разлика по основима попут боје коже, расе, језика, вероисповести, политичких или других ставова, националног или социјалног порекла, имовине, рођења или другог статуса, правног или социјалног положаја, рода, пола или старости. Приступачност би требало да посебно узима у обзир старосне и родне перспективе за особе са инвалидитетом.

14. Члан 9 Конвенције јасно зацртава приступачност као предуслов за самостални живот, пуно и равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву и неограничено остваривање свих људских права и основних слобода ових особа на основу једнакости са другима. Члан 9 има корен у постојећим људским правима, на пример у члану 25 ц Међународног пакта о грађанским и политичким правима (право на једнак приступ јавним службама и сервисима) и члану 5 ф Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације (право на приступ било ком месту или услузи намењеним јавности). Треба имати на уму да интернет, који ће драматично променити свет, још није постојао у време усвајања ова два темељна инструмента о људским правима. Конвенција о правима особа са инвалидитетом је

прва конвенција о људским правима у 21. веку која се бави и ИКТ, тако да ствара нова права у том погледу не само за особе са инвалидитетом. Идеја равноправности и једнакости мењала се током последњих неколико деценија. Концептуални помак од формалне ка суштинској једнакости утиче и на дужности страна уговорница. Обавеза да се обезбеди приступачност сада чини суштински део нове обавезе поштовања, заштите и остваривања права на једнакост и равноправност. Због тога би приступачност требало разматрати у контексту права на приступ, посматраног из специфичне перспективе инвалидности. Право на приступ за особе са инвалидитетом се обезбеђује кроз строгу примену стандарда приступачности. Постојеће баријере на објектима, инфраструктури, добрима, производима и услугама које су отворене односно стоје на располагању јавности биће постепено отклоњене на систематичан и континуиран начин, уз, што је још важније, сталан мониторинг и надзор, са циљем постизања пуне приступачности.

15. Строга примена универзалног дизајна на сва нова добра, производе, инфраструктуре, технологије и услуге требало би да осигура пун, једнак и неограничен приступ за све потенцијалне кориснике, укључујући особе са инвалидитетом, на начин који у потпуности узима у обзир њихово урођено достојанство и разноврсност. Универзални дизајн требало би да допринесе стварању непрекинутог ланца кретања за појединца од једног места до другог, укључујући кретање унутар објекта, без икаквих препрека. Особе са инвалидитетом и други корисници требало би да буду у стању да се крећу по улицама без баријера, улазе у приступачна нископодна возила, приступају информацијама и комуникацијама, користећи помагала и живу асистенцију по потреби. Примена универзалног дизајна не значи аутоматско укидање потребе за техничким помагалима. Изградња објекта биће економичнија уколико се универзални дизајн примењује од почетне фазе пројектовања: Чињење зграде приступачном од почетка пројектовања и изградње најчешће уопште неће повећати цену објекта, или ће евентуални додатни трошкови, уколико их и буде, бити минимални у неким случајевима. Са друге стране, трошкови накнадних адаптација како би се нека зграда учинила приступачном могу бити значајно већи, нарочито уколико је у питању неко историјско здање. Примена универзалног дизајна од почетка пројектовања јесте економичнија али се могући трошкови накнадног отклањања баријера не смеју користити као изговор за избегавање остваривања обавезе постепеног отклањања баријера приступачности.

16. Приступачност информација и комуникација, укључујућу ИКТ, такође би требало постизати још од почетних фаза дизајнирања јер накнадне адаптације сајтова и система на интернету и ИКТ могу повећати трошкове. Због тога је економичније укључити обавезне елементе ИКТ приступачности од најранијих фаза дизајнирања, израде и производње. Примена универзалног дизајна чини друштво приступачним за све, не само за особе са инвалидитетом. Важно је што члан 9 Конвенције намеће странама уговорницама обавезу обезбеђивања приступачности како у градским тако и у сеоским срединама. Искуство показује да је приступачност по правилу боља у градским срединама него у удаљеним сеоским крајевима, иако и претерана урбанизација може створити нове баријере које ће особама са инвалидитетом ограничити приступ, нарочито грађеном окружењу, превозу и услугама, као и софистициранијим средствима комуницирања у ужурбаним градским језгрима која се шире. Особама са инвалидитетом требало би да буде на располагању и приступ оним природним и споменичким деловима физичког окружења који су отворени за јавност како у градским тако и у сеоским срединама.

17. Члан 9, став 1 Конвенције предвиђа обавезу страна уговорница да идентификују препреке и баријере приступачности, између осталог и у односу на:

(а) зграде, путеве, превозна средства и друге погодности у затвореном и на отвореном простору, укључујући школе, стамбене објекте, здравствене објекте и радна места;

(б) информације, комуникације и друге услуге, укључујући и електронске услуге и хитне службе.

Поменуте „друге погодности у затвореном и на отвореном простору» требало би, између осталог, да обухватају зграде органа јавног реда, правосудне објекте и затворе, социјалне установе, просторе и објекте за друштвене интеракције, рекреацију, културне, верске, политичке и спортске активности, као и трговинске објекте. «Друге услуге» требало би да између осталог обухватају поштанска здања, банке, телекомуникацијске и информативне услуге и сервисе.

18. Члан 9, став 2 Конвенције предвиђа мере које би стране уговорнице требало да предузимају ради развијања, промовисања, примене и надзора над поштовањем минималних националних стандарда приступачности инфраструктуре и услуга намењених јавности или отворених за јавност. Поменути стандарди требало би да буду компатибилни са стандардима других држава како би се омогућила њихова интероперабилност и обезбедила слобода кретања особа са инвалидитетом у контексту члана 18 Конвенције. Од страна уговорница такође се очекује да предузму мере како би осигурале да приватна лица која нуде погодности и услуге отворене за јавност узму у обзир све аспекте приступачности за особе са инвалидитетом (члан 9, став 2 б).

19. Пошто је недостатак приступачности често последица ниског нивоа свести и недовољне техничке експертизе, члан 9 предвиђа обавезу страна уговорница да обезбеде обуку и тренинг о приступачности за све релевантне актере (став 2 ц). Члан 9 не покушава да наброји те релевантне актере али свака свеобухватна листа морала би да садржи и власти надлежне за издавање грађевинских дозвола, радиодифузне и агенције за телекомуникације, инжињерске коморе, струковне асоцијације дизајнера, архитеката, урбаниста, органе надлежне за питања превоза, пружаоце услуга, чланове академске заједнице, универзитете, те саме особе са инвалидитетом и њихове репрезентативне организације. Требало би обучавати не само оне који дизајнирају производе, добра и услуге, већ и оне који производе и обликују коначни продукт. Укључивање особа са инвалидитетом у процес непосредног обликовања производа унапредило би постојеће тестове потреба и ефикасности приступачности. Грађевински радници на терену су они који у крајњој мери чине неку зграду приступачном или неприступачном. Због тога је важно да тренинзи и механизми за надзор над поштовањем стандарда приступачности обухвате све поменуте групе, како би се осигурала практична примена усвојених стандарда приступачности.

20. Кретање и оријентација у зградама и другим местима отвореним за јавност може бити изазов за неке особе са инвалидитетом уколико не постоје одговарајуће ознаке, приступачне информације и комуникације и службе подршке. Због тога члан 9, став 2 у одељцима д и е прописује да би зграде и друга места отворена за јавност требало да имају ознаке на Брајевом писму и лако читљивим и разумљивим текстовима а да би ради олакшавања приступа требало понудити живу асистенцију и посреднике, укључујући водиче, читаче и професионалне преводиоце за знаковни језик. Без поменутих ознака, приступачних информација и комуникација, те служби подршке, оријентација и кретање по и унутар зграда могли би постати немогући за многе особе са инвалидитетом, нарочито оне склоне когнитивном замору.

21. Без приступа информацијама и комуникацијама, слобода мишљења и изражавања и многе друге суштинске слободе и права особа са инвалидитетом могу бити поткопана и значајно ограничена. Због тога члан 9, став 2 Конвенције прописује да би стране уговорнице требало да промовишу облике непосредне помоћи и

посреднике, укључујући водиче, читаче и стручне преводиоце за знаковни језик (одељак е), да подстичу друге одговарајуће облике помоћи и подршке особама са инвалидитетом како би им се обезбедио приступ информацијама и приступ ових особа новим информационим и комуникационим технологијама и системима, укључујући интернет, кроз примену обавезних стандарда приступачности (одељци ф и г). Информације и комуникације требало би да буду доступне у лако читљивим форматима, алтернативним и аугментативним облицима и методима оним особама са инвалидитетом које користе те формате, облике или методе.

22. Нове технологије могу се користити за подстицање пуног и равноправног учешћа особа са инвалидитетом али само уколико су оне дизајниране и произведене тако да буду потпуно приступачне. Нове инвестиције, истраживања, производи требало да доприносе уклањању неједнакости а не да стварају нове баријере. Због тога члан 9, став 2, одељак х Конвенције позива стране уговорнице да подстичу благовремену израду, развој, производњу и дистрибуцију доступних информационих и комуникационих технологија и система, како би постали доступни уз минималне трошкове. Примена система за појачавање звукова, укључујући софистициране слушне апарате и индукционе петље, или путнички лифтови који су дизајнирани тако да омогућавају особама са инвалидитетом да их користе за евакуацију у ванредним ситуацијама ризика, представљају само неке од технолошких иновација и напретка у служби приступачности.

23. Пошто је приступачност предуслов за самостални живот особа са инвалидитетом, гарантован чланом 19 Конвенције, као и предуслов за пуно и равноправно учешће ових особа у друштву, ускраћивање приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући ИКТ, инфраструктури и услугама отвореним за јавност требало би посматрати у контексту дискриминације. Предузимање свих одговарајућих мера, „укључујући и законодавство, у циљу мењања или укидања постојећих закона, прописа, обичаја и праксе који представљају дискриминацију према особама са инвалидитетом» (члан 4, став 1 б) представља главну општу обавезу страна уговорница. «Стране уговорнице ће забранити сваку дискриминацију по основу инвалидности и гарантоваће особама са инвалидитетом једнаку и ефикасну правну заштиту од дискриминације по било ком основу» (члан 5, став 2). „Да би унапредиле једнакост и отклониле дискриминацију, државе стране уговорнице ће предузети све одговарајуће кораке за обезбеђење разумног прилагођавања“ (члан 5, став 3).

24. Неопходно је направити јасну разлику између обавезе да се осигура приступ свим новопроектованим, новоизграђеним или произведеним објектима, инфраструктури, добрима, производима и услугама и обавезе уклањања баријера и обезбеђивања приступа постојећем физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама и услугама намењеним јавности. Још једна од општих обавеза страна уговорница јесте да «предузму односно подстичу истраживање и развој универзално дизајнираних предмета, услуга, опреме и уређаја, како је дефинисано у члану 2. ове конвенције, што би требало да изискује минимално евентуално прилагођавање и најниже трошкове у циљу задовољавања специфичних потреба особе са инвалидитетом, унапређења њихове доступности и коришћења, као и подстицања универзалног дизајна у утврђивању стандарда и смерница» (члан 4, став 1 ф). Сви нови објекти, инфраструктура, погодности, добра, производи и услуге морају бити дизајнирани тако да буду потпуно приступачни особама са инвалидитетом, у складу са начелима универзалног дизајна. Стране уговорнице су дужне да обезбеде приступ постојећем физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, услугама отвореним за јавност. Но, пошто се ова обавеза остварује постепено, стране уговорнице требало би да предвиде прецизан временски оквир и одвоје одговарајућа финансијска средства за извршење ове обавезе. Стране

уговорнице даље би требало да јасно пропишу дужности различитих власти (укључујући и власти региона и локалних самоуправа) и правних лица (укључујући приватна лица) које би морали да изврше како би осигурали приступачност. Стране уговорнице требало би такође да предвиде ефикасне механизме за надзор над поштовањем стандарда приступачности и да пропишу санкције за оне који не поштују поменуте стандарде.

25. Приступачност се односи на групе док се разумна прилагођавања односе на појединце. То значи да је дужност да се обезбеди приступачност *ex ante* обавеза која постоји унапред. Страна уговорница дужна је да обезбеди приступачност неког објекта или простора и пре него што евентуално прими појединачни захтев у том погледу. Стране уговорнице дужне су да усвоје стандарде приступачности, који се усвајају уз консултације са организацијама особа са инвалидитетом и да их учине специфичним за пружаоце одговарајућих врста услуга, грађевинаре и друге релевантне актере. Стандарди приступачности морају бити широки и уједначени. У случају појединаца који имају ретка оштећења која нису могла бити узета у обзир приликом писања стандарда, или који не користе методе, средства и начине који су стављени на располагање ради остваривања приступачности (не читају Брајево писмо, на пример), чак ни примена стандарда приступачности можда неће бити довољна да се осигура приступ. У таквим случајевима могу се применити и разумна прилагођавања. Стране уговорнице, у складу са Конвенцијом, не могу користити мере штедне као изговор за избегавање обавезе постепеног обезбеђивања приступачности за особе са инвалидитетом. Обавеза примене стандарда приступачности је *безусловна*, другим речима страна која је у обавези не може се изговарати трошковима и теретом који обезбеђивање приступачности за особе са инвалидитетом представља за њу. Супротно томе, обавеза пружања разумних прилагођавања постоји само онда када њихово пружање не представља несразмеран терет за пружаоца.

26. Дужност пружања разумних прилагођавања је *ex nunc* дужност, што значи да је извршива од тренутка када је прилагођавање неопходно појединцу са оштећењем у конкретној ситуацији (радно место, школа итд.) како би он или она остварио своја права на једнак начин у датом контексту. Овде стандарди приступачности могу бити индикатор али не морају да се узимају као једини обавезујући елемент правне ситуације. Разумна прилагођавања могу се користити као средство за обезбеђивање приступачности појединцу са инвалидитетом у конкретној ситуацији. Разумним прилагођавањем настоји се постићи индивидуална правда у смислу осигуравања недискриминације и једнакости, узимајући у обзир достојанство, аутономију и избор појединца. Тако особа са ретким оштећењем може затражити прилагођавања која спадају ван домашаја било каквих стандарда приступачности.

3. Дужности страна уговорница

27. Иако је обезбеђивање приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, услугама намењеним јавности често предуслов за остваривање грађанских и политичких права особа са инвалидитетом, стране уговорнице могу тај приступ по потреби обезбеђивати постепено и у оквиру међународне сарадње. Неопходно је у кратком или средњем року сачинити анализу стања и идентификовати постојеће препреке и баријере које би требало уклонити. Баријере би требало уклањати на континуиран и систематичан начин, постепено али постојано.

28. Стране уговорнице Конвенције су дужне да усвоје, спроводе и врше надзор над поштовањем националних стандарда приступачности. Уколико не постоје одговарајући прописи, први корак представљаће стварање релевантног правног оквира. Стране уговорнице требало би да изврше свеобухватну ревизију прописа о

приступачности како би идентификовале и отклониле рупе у прописима и премостиле евентуални јаз између закона и њиховог спровођења у пракси. Прописи којима се уређује положај особа са инвалидитетом често пропуштају да обухвате ИКТ приликом дефинисања приступачности. Закони о забрани дискриминације на основу инвалидитета уређују питања приступачности у сферама образовања, запошљавања и јавних набавки а при томе пропуштају да укључе ИКТ у своје дефиниције приступачности иако ИКТ представља централну компоненту многих добара и услуга у савременом, информатичком друштву. Важно је да се ревизије и усвајања поменутих прописа врше уз блиске консултације са особама са инвалидитетом и њиховим репрезентативним организацијама (члан 4, став 3 Конвенције), као и са другим релевантним актерима, укључујући чланове академске заједнице и струковне асоцијације архитеката, урбаниста, грађевинских инжењера и дизајнера. Ови закони требало би да укључују и да се заснивају на начелима универзалног дизајна, као што то Конвенција и предвиђа (члан 4, став 1 ф). Поменути прописи требало би да предвиде обавезну примену стандарда приступачности и санкције, укључујући новчане казне, за оне који не примењују те стандарде.

29. Корисно је укључити стандарде приступачности у опште прописе којима се одговарајуће области регулишу- физичко окружење у прописима о изградњи и планирању, превоз у прописима о јавном друмском, железничком, ваздушном и воденом саобраћају, ИКТ у прописима о информацијама и комуникацијама, услуге у прописима који уређују услуге намењене јавности. Ипак, приступачност би требало уредити и општим и посебним прописима о једнаким могућностима и равноправности у контексту забране дискриминације на основу инвалидитета. Требало би јасно дефинисати ускраћивање приступа као забрањени акт дискриминације. Особама са инвалидитетом којима је ускраћен приступ физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, или услугама намењеним јавности требало би ставити на располагање ефикасна правна средства за заштиту од дискриминације. Приликом дефинисања стандарда приступачности, стране уговорнице требало би да узму у обзир разноликост особа са инвалидитетом и да осигурају да приступачност буде обезбеђена свим особама са инвалидитетом свих узраста, оба пола и свих врста инвалидитета. Део обухватања разноликости особа са инвалидитетом у обезбеђивању приступачности за њих чини и узимање у обзир чињенице да је неким особама потребна животињска или људска асистенција ради уживања пуне приступачности (попут персоналне асистенције, превођења на знаковни језик, или превођења на тактилни знаковни језик, паса водича). Тако је на пример неопходно прописати да забрана уласка паса водича у одређени простор представља забрањени акт дискриминације на основу инвалидитета.

30. Неопходно је прописати минималне стандарде приступачности за различите услуге које лица из приватног и јавног сектора пружају особама са различитим врстама оштећења. Кад год се развија неки нови стандард за ИКТ неопходно је користити као референта средства за укључивање у те стандарде документа попут Препоруке Међународне уније за телекомуникације ИТУ-Т о обавешној контролној листи за послове стандардизације (2006) и Смернице о телекомуникацијској приступачности за старије и особе са инвалидитетом (Препорука Ф 790 ИТУ-Т). То би омогућило уопштавање универзалног дизајна и његово укључивање у развој стандарда. Стране уговорнице требало би да утврде правни оквир са специфичним, спроводивим и временски ороченим параметрима за надзор над и вредновање постепеног прилагођавања услуга приватних лица и претварање тих раније неприступачних услуга у приступачне. Стране уговорнице такође би требало да осигурају да све нове услуге и нова добра финансирана из јавних набавки буду потпуно приступачни за особе са инвалидитетом. Минимални стандарди приступачности морају бити развијани кроз блиске консултације са особама са

инвалидитетом и њиховим репрезентативним организацијама у складу са одредбама члана 4, став 3 Конвенције. Поменути стандарди могу бити развијани и кроз сарадњу са другим странама уговорницама, међународним организацијама и агенцијама, у склопу међународне сарадње а у складу са одредбама члана 32 Конвенције. Стране уговорнице се охрабрују да се прикључе студијским групама у секторима за радио, стандардизацију и развој ИТУ које раде на укључивању приступачности у развој међународних телекомуникацијских и ИКТ стандарда, као и на подизању нивоа свести индустрије и влада о потреби повећања приступа информационим и телекомуникационим технологијама за особе са инвалидитетом. Таква сарадња може бити корисна у развијању и унапређивању међународних стандарда који доприносе интероперабилности добара и услуга. У области услуга усмерених на комуникацију, стране уговорнице требало би да осигурају макар минимум квалитета услуга, нарочито новијих врста услуга као што су персонална асистенција, превођење на знаковни језик, системи за тактилну знаковну комуникацију, са циљем стандардизације ових услуга.

31. Као део ревизије прописа који се односе на приступачност, стране уговорнице требало би да анализирају и по потреби измене прописе који забрањују дискриминацију на основу инвалидитета. Требало би предвидети да макар следеће ситуације у којима је недостатак приступачности спречио особу са инвалидитетом да користи погодности или услуге намењене јавности представљају забрањене акте дискриминације на основу инвалидности:

(i) Уколико је погодност или услуга успостављена после усвајања релевантних стандарда приступачности;

(ii) Уколико се приступ погодности или услузи може обезбедити пружањем разумних прилагођавања, без обзира на то када су оне установљене.

32. Као део ревизије прописа релевантних за приступачност, стране уговорнице требало би да размотре и прописе о јавним набавкама. Требало би да предузму потребне мере како би осигурале да прописи о јавним набавкама садрже одредбе о поштовању приступачности. Неприхватљиво је користити јавне финансије и буџетска средства за стварање нове или одржавање постојеће неједнакости која неизбежно проистиче из неприступачне инфраструктуре и услуга. Јавне набавке требало би користити за спровођење афирмативних мера у складу са одредбама члана 5, став 4 Конвенције, како би се осигурала приступачност и *де факто* једнакост за особе са инвалидитетом.

33. Стране уговорнице требало би да усвоје стратегије и акционе планове за идентификовање постојећих баријера за приступачност, утврде временске оквире са фиксним роковима, предвиде људске и финансијске ресурсе неопходне за уклањање баријера. После усвајања неопходно је строго спроводити поменуте стратегије и акционе планове. Стране уговорнице требало би да ојачају механизме надзора над поштовањем приступачности и наставе да одвајају довољна средства за отклањање баријера, као и да обучавају особље које ће вршити мониторинг. Пошто се стандарди приступачности често спроводе на локалном нивоу, од суштинске је важности континуирано јачање капацитета органа локалних власти надлежних за надзор над поштовањем тих стандарда. Стране уговорнице дужне су да успоставе ефективне механизме за мониторинг и оснују ефикасна тела за вршење надзора са одговарајућим надлежностима и овлашћењима како би осигурале спровођење стратегија, планова и стандарда у области приступачности.

4. Однос и везе члана 9 са осталим члановима Конвенције

34. Дужност страна уговорница да обезбеде приступ физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама и услугама отвореним за јавност особама са инвалидитетом требало би посматрати из перспективе једнакости и недискриминације. Ускраћивање приступа физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама и услугама отвореним за јавност особама са инвалидитетом представља акт дискриминације на основу инвалидитета, забрањен чланом 5 Конвенције. Осигуравање приступачности *pro futuro* требало би посматрати у контексту спровођења опште обавезе развијања универзално дизајнираних добара, услуга, опреме, погодности и инфраструктуре (члан 4, став 1 ф).

35. Подизање нивоа свести један је од предуслова за ефикасно спровођење Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Пошто се приступачност често посматра уско, као приступачност физичког окружења (које је изузетно важно али чини само један аспект обезбеђивања приступа за особе са инвалидитетом), стране уговорнице требало би да стреме систематичном и континуираном подизању нивоа свести међу свим релевантним актерима. Неопходно је бавити се свеобухватном природом приступачности и говорити о обезбеђивању приступачности физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама и услугама. Приликом подизања нивоа свести неопходно је апострофирати да се обавеза поштовања и примене стандарда приступачности подједнако односи и на јавни и приватни сектор. Потребно је промовисати примену универзалног дизајна и идеју да су пројектовање и изградња који инкорпорирају приступачност исплатљивији и економичнији. Требало би вршити подизање нивоа свести у сарадњи са особама са инвалидитетом, њиховим репрезентативним организацијама и техничким стручњацима. Посебну пажњу требало би посветити јачању капацитета надлежних за спровођење и надзор над поштовањем примене стандарда приступачности. Није довољно да медији узму у обзир приступачност сопствених програма, услуга и сервиса за особе са инвалидитетом, већ би они требало да узму учешћа и у подизању нивоа свести и промовисању приступачности.

36. Обезбеђивање пуне приступачности физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама и услугама отвореним за јавност збиља представља суштински предуслов за ефикасно остваривање многих права уређених Конвенцијом. У ситуацијама ризика, природних катастрофа и оружаних сукоба, службе спасавања морају бзити приступачне особама са инвалидитетом, или неће бити могућа заштита живота и безбедност ових особа (члан 11). Неопходно је укључити приступачност као један од приоритета у напоре обнове после катастрофа и разарања. Све стратегије смањења ризика од катастрофа морају бити приступачне и укључивати питања заштите и помоћи особама са инвалидитетом.

37. Не може постојати ефикасан приступ правди уколико зграде у којима се налазе органи реда или правосуђа нису физички приступачне, или услуге, информације и комуникације које они пружају нису приступачне особама са инвалидитетом (члан 13). Безбедне куће, сервис подршке и процедуре морају бити приступачни уколико се особама са инвалидитетом, нарочито женама и деци са инвалидитетом, жели пружити ефикасна и смислена заштита од насиља, злостављања и искоришћавања (члан 16). Приступачно окружење, превоз, информације и комуникације, услуге предуслов су за укљученост особа са инвалидитетом у локалну заједницу и самостални живот тих особа (члан 19).

38. Чланови 9 и 21 преклапају се по питањима информација и комуникација. Члан 21 предвиђа да ће стране уговорнице предузети „све одговарајуће мере како би обезбедиле да особе са инвалидитетом могу да уживају право на слободу изражавања

и мишљења, укључујући слободу да траже, примају и преносе информације и идеје, равноправно са другима, посредством свих облика комуникације по властитом избору“. Поменути члан 21 даље детаљно прописује на које начине ће приступачност информација бити обезбеђена. Предвиђа обавезу страна уговорница на „пружање информација особама са инвалидитетом, које су намењене широј јавности, у приступачним форматима и технологијама одговарајућим за различите врсте инвалидитета“ (члан 21 а). Од страна уговорница даље се очекује „прихватање и олакшавање коришћења знаковног језика, Брајовог писма, увеличавајуће и алтернативне комуникације и свих других расположивих средстава, начина и формата комуникације по властитом избору, од стране особа са инвалидитетом у званичним интеракцијама“ (члан 21 б). Приватна лица која пружају услуге широкој јавности, укључујући путем интернета, позивају се да пружају информације и услуге у приступачном и употребљивом формату особама са инвалидитетом (члан 21 ц) а средства масовног информисања, укључујући пружаоце информација путем интернета, постигу се да учине своје услуге приступачним особама са инвалидитетом (члан 21 д). Члан 21 такође прописује обавезу држава да признају и подстичу коришћења знаковних језика, у складу и у вези са члановима 24, 27, 29 и 30 Конвенције.

39. Без приступачног превоза до школа, приступачних школских зграда, информација и комуникација, особе са инвалидитетом не би имале могућност да остваре своје право на образовање, уређено чланом 24 Конвенције. Због тога члан 9, став 1 а Конвенције изричито предвиђа да школе морају бити приступачне. Али није довољно да само зграде буду приступачне- цео процес образовања мора бити приступачан, укључујући информације и комуникације, системе асистивне технологије, службе подршке и разумна прилагођавања у школама. Ради подстицања приступачности, образовање би требало да подстиче примену и да се врши на знаковном језику и омогући лакше учење Брајовог писма, алтернативног писма, увеличавајућих и алтернативних начина, средстава и формата комуникације као и вештина оријентације и кретања (члан 24, став 3 а), уз поклањање посебне пажње одговарајућим језицима, облицима и методима комуникације које користе слепи, глуви и слепо- глуви ученици. Начини и средства учења требало би да буду приступачни а настава би требало да се одвија у приступачном окружењу. Цело окружење ученика са инвалидитетом мора се пројектовати тако да подстиче инклузију и гарантује њихову равноправност у целом процесу образовања. Пуно спровођење члана 24 Конвенције о правима особа са инвалидитетом требало би посматрати у вези са одредбама других основних инструмената о људским правима, као и одредбама УНЕСКО- ове Конвенције против дискриминације у образовању.

40. Здравствена и социјална заштита остаће недоступне особама са инвалидитетом уколико су зграде у којима се услуге здравствене и социјалне заштите пружају неприступачне. Чак уколико су и поменуте зграде приступачне, без приступачног превоза особе са инвалидитетом неће моћи да допатују до њих. Све информације и комуникације о здравственој заштити морају бити учињене приступачним употребом знаковног језика, Брајовог писма, приступачних електронских формата, алтернативних натписа, аугментативних и алтернативних облика, метода и формата комуникације. Посебно је значајно узети у обзир родну димензију приступачности приликом пружања здравствене заштите женама и девојкама са инвалидитетом, нарочито заштите репродуктивног здравља и гинеколошке неге.

41. Особе са инвалидитетом не могу ефективно остваривати своја права из радног односа, зацртана чланом 27 Конвенције, уколико радна места нису приступачна. Управо због тога члан 27, став 1 а Конвенције изричито прописује да радно место мора бити приступачно. Одбијање послодавца да адаптира радно место представља забрањени акт дискриминације на основу инвалидитета. Поред физичке

приступачности радног места, особама са инвалидитетом су потребни приступачан превоз и сервиси подршке да би дошли до таквог радног места. Све информације о послу, понуда радног места, поступак избора запосленог и комуникација на радном месту која чини део процеса рада морају бити учињене приступачним употребом знаковног језика, Брајевог писма, приступачних електронских формата, алтернативних натписа, аугментативних и алтернативних облика, метода и формата комуникације. Сва синдикална и права из радног односа морају бити приступачна, као и могућности за обуку, тренинг, пре- и доквалификације. На пример, курсеви компјутера или страних језика морају се држати у приступачном окружењу и у приступачним облицима, на приступачним начинима, методима и форматима.

42. Чланом 28 Конвенције уређен је адекватни стандард живљења и социјална заштита особа са инвалидитетом. Стране уговорнице требало би да предузму неопходне кораке како би обезбедиле да и опште и посебне мере социјалне заштите намењене особама са инвалидитетом буду пружане на приступачан начин, у приступачним зградама. Све информације и комуникације о поменутих мерама требало би учинити приступачним употребом знаковног језика, Брајевог писма, приступачних електронских формата, алтернативних натписа, аугментативних и алтернативних облика, метода и формата комуникације. Програми социјалног становања требало би, између осталог, да нуде станове који ће бити приступачни за особе са инвалидитетом и старије особе.

43. Конвенција чланом 29 гарантује особама са инвалидитетом право на учешће у политичком и јавном животу, у управљању јавним пословима. Особе са инвалидитетом неће моћи да равноправно и ефикасно остварују поменута права уколико стране уговорнице пропусте да осигурају да изборне процедуре, бирачка места и изборни материјали буду приступачни, примерени потребама свих особа са инвалидитетом и лако разумљиви и употребљиви. Важно је и да изборни материјали и изборни скупови политичких партија и појединачних кандидата буду приступачни. Без свега поменутог, особама са инвалидитетом биће ускраћено право да на равноправан начин учествују у политичким процесима. Особе са инвалидитетом које буду изабране на неку јавну функцију морају имати једнаке могућности да ту функцију остварују на потпуно приступачан начин.

44. Свако има право да ужива у уметности, учествује у спортским активностима, одлази у хотеле, ресторане, кафане. Ипак, корисник инвалидских колица не може да оде на концерт уколико су на улазу у дворану само степенице. Слепа особа не може уживати у слици уколико у музеју не постоји аудио опис те слике. Наглува особа не може пратити филм без титлова а глува особа не може пратити представу без превода на знаковни језик. Особе са интелектуалним инвалидитетом не могу уживати у књизи уколико не постоји лако читљива и разумљива верзија. Члан 30 Конвенције предвиђа обавезу страна уговорница да признају право особама са инвалидитетом да равноправно са другима учествују у културном животу. Од страна уговорница се очекује да предузму све одговарајуће мере како би обезбедиле да особе са инвалидитетом:

- (а) имају приступ материјалима културног садржаја у облицима који су им приступачни;
- (б) имају приступ телевизијским програмима, филмовима, позоришту и другим културним активностима у облицима који су им приступачни;
- (ц) имају приступ местима за извођење представа или пружање услуга културног садржаја, као што су позоришта, музеји, биоскопи, библиотеке и туристичке агенције и, по могућности, приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја.

Обезбеђивање приступа културним и историјским споменицима који су део националног блага може у одређеним околностима представљати изазов. Ипак, стране уговорнице су дужне да настоје да обезбеде приступ поменутих локацијама. Многи споменици и локалитети од значаја за националну културу учињени су

приступачним на начин који је очувао њихов културни и историјски идентитет и јединственост.

45. “Стране уговорнице ће предузимати одговарајуће мере како би омогућиле да особе са инвалидитетом имају могућност да развијају и искористе своје креативне, уметничке и интелектуалне потенцијале” (члан 30, став 2). “Стране уговорнице ће предузети одговарајуће кораке, у складу с међународним правом, како би обезбедиле да закони којима се штите права на интелектуалну својину не представљају неоправдану или дискриминаторску препреку за приступ особа са инвалидитетом материјалима културног садржаја” (члан 30, став 3). Маракешки споразум о олакшавању приступа објављеним делима слепим и особама са оштећеним видом или особама на други начин ограниченим у коришћењу штампаних материјала, усвојен под окриљем Светске организације за интелектуалну својину у јуну 2013. године, требало би да особама са инвалидитетом обезбеди приступ културним материјалима без неразумних или дискриминаторних баријера. Споразум покрива и оне особе са инвалидитетом које живе у иностранству, или живе као чланови мањина у другим земљама а говоре или користе исти језик, односно средство комуникације. Споразум се нарочито односи на оне особе са инвалидитетом које се суочавају са изазовима приликом покушаја да приступе класичним штампаним материјалима. Конвенција о правима особа са инвалидитетом прописује да особе са инвалидитетом, на основу једнакости са другима, имају право на признавање и подршку посебном културном и лингвистичком идентитету. Члан 30, став 4 апострофира признавање и подршку за знаковни језик и културу глувих.

46. Члан 30, став 5 Конвенције предвиђа да ће стране уговорнице, да би особама са инвалидитетом омогућиле да равноправно са другима учествују у рекреативним и спортским активностима, као и онима у слободно време, предузети одговарајуће мере како би:

- (а) подстакле и унапредиле учешће особа са инвалидитетом, у највећој могућој мери, у водећим спортским активностима на свим нивоима;
- (б) обезбедиле да особе са инвалидитетом имају могућност да организују, развијају и учествују у специфичним спортским и рекреативним активностима везаним за инвалидитет, и у том циљу ће подстицати обезбеђивање, равноправно са другима, одговарајуће наставе, тренинга и средстава;
- (ц) обезбедиле да особе са инвалидитетом имају приступ спортским, рекреативним и туристичким догађајима;
- (д) обезбедиле да деца са инвалидитетом имају равноправан приступ са осталом децом у учешћу у игри, рекреацији и активностима у слободно време, као и спортским активностима, укључујући и оне активности у оквиру школе;
- (е) обезбедиле да особе са инвалидитетом имају приступ услугама оних који су укључени у организацију рекреативних, туристичких активности као и активности у слободно време и спортских активности.

47. Међународна сарадња, уређена чланом 32 Конвенције, требало би да постане значајно средство за промовисање приступачности и универзалног дизајна. Комитет препоручује агенцијама за међународни развој да препознају важност пружања подршке пројектима који унапређују ИКТ и другу инфраструктуру за приступ. Све нове инвестиције које се чине у склопу међународне сарадње требало би користити за подстицање уклањања постојећих баријера и спречавање стварања нових. Неприхватљиво је користити јавне финансије за одржавање постојећих и стварање нових неједнакости. Сви нови објекти, нова инфраструктура, погодности, добра, производи и услуге морају бити потпуно приступачни свим особама са инвалидитетом. Међународна сарадња требало би да иде даље од пуког улагања у

приступачна добра, производе и услуге. Она би требало и да подстиче размену знања и информација о примерима добре праксе постизања приступачности на начине који ће довести до опипљивих промена на боље у животима милиона особа са инвалидитетом широм света. Међународна сарадња на стандардизацији је значајна, као и подршка организацијама особа са инвалидитетом како би оне могле да учествују у националним и интернационалним процесима развијања, спровођења и надзора над поштовањем стандарда приступачности. Приступачност мора бити саставни део сваког напора за одрживи развој, нарочито у контексту развојних планова за период после 2015.

48. Надзор над поштовањем приступачности чини кључни аспект националног и међународног надзора над поштовањем Конвенције. Члан 33 Конвенције прописује обавезу страна уговорница да одреде органе унутар јавне управе надлежне за питања спровођења Конвенције као и механизме за надзор над поштовањем Конвенције који ће укључивати једно или више независних тела. Цивилно друштво такође би требало да буде укључено и да у пуној мери учествује у процесу вршења надзора. Од суштинске важности је омогућити да тела предвиђена чланом 33 Конвенције буду на одговарајући начин консултована приликом спровођења члана 9 Конвенције. Потребно је пружити прилику поменутиим телима да, између осталог, учествују у изради нацрта националних стандарда приступачности, дају коментаре на нацрте закона и стратешких докумената, да учествују у пуној мери у кампањама за подизање нивоа свести и едукацијама. Поступке вршења надзора над спровођењем Конвенција на националном и међународном плану требало би вршити на приступачан начин који подстиче и обезбеђује ефективно учешће особа са инвалидитетом и њихових репрезентативних организација. Члан 49 Конвенције прописује обавезу страна уговорница да текст Конвенције учине доступним у приступачним форматима. Ово представља иновацију у области уговора међународног јавног права којима се уређују људска права и Конвенцију о правима особа са инвалидитетом би требало посматрати као преседан за све будуће уговоре.
